

DRAMATURJİK TEORİ ÇERÇEVESİNDE SOSYAL MEDYADA ENGELLİ BİREYLERİN BENLİK SUNUMU

Merve Koç*

ÖZET

Bu çalışma, Erwing Goffmann'ın performans yaklaşımı çerçevesinde, engelli bireylerin gündelik hayattaki benlik sunumlarının, sosyal medyada nasıl gerçekleştiğini konu edinmiştir. Çalışma, engelli bireylerin modern dönemin dayattığı kusursuz ve sağlam beden anlayışı karşısında, sosyal medyanın bireylere sağladığı kimliklerini kusursuzlaştırma imkanını, nasıl kullandıklarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda araştırma "normallik" kavramının ortaya çıkışı ve sakat bedeninin inşası ile birlikte engelli bireylere dayatılan normalleşme olgusunun, engellilerin benlik sunumlarına ve kimlik oluşturmalarına etkisi ve bu etkinin bir sosyal medya platformu olan Facebook'ta nasıl ortaya çıktığı, engelli kullanıcıların oluşturduğu Facebook profilleri üzerinden incelemiştir. Etnografik alan araştırması ve gözlemin yöntem olarak kullanıldığı çalışmada; engelli bireyin, sosyal medyanın yeni ve kusursuz kimlik oluşturabilme imkanlarına oldukça sık başvuracağı beklenmiştir. Ancak çalışmanın sonucunda engelli bireyin sosyal medyadaki benlik sunumlarında oluşturdukları kimliklerde ne kusursuzlaştırmaya ne de aşırılaştırmaya gitmedikleri, oldukları gibi kendilerini aktarmaya eğilimli oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gündelik Yaşam, Dramaturjik Teori, Benlik Sunumu, Engellilik, Sosyal Medya.

SELF PRESENTATION OF DISABLED PEOPLE IN SOCIAL MEDIA: IDENTITY AND EXCELLING

This study is about how the self presentation of disabled people in daily life happened in social media in the frame of Erwing Goffman's performance approach. The study aims to investigate the opportunity for social media to perfect the identities of individuals and how they use against the perfect and able bodied understanding that the modern era imposes. In this context; it investigates the effects of normalization that is imposed to disabled people and its effects to their self presentation and identity creation with the emergence of the concept of normality and disabled body construction it also examines how this effect came up in Facebook with the help of Facebook profiles of disabled people. This research that the ethnographic field research and observation are used as a method; disabled people are expected to apply for frequently create a new and flowless identities. However; at the end of the study in the identities disabled people created in self presentation in social media; they go neither excess nor perfection. On the contrary; it is retained that they are eager to transmit themselves.

Keywords: Daily Life, The theory of Dramaturgy, Self presentation, Disability, Social media.

* Doktora Öğrencisi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

GİRİŞ

Sosyal ağlar gerek yapısı gereği gerekse zaman ve uzam sınırı olmadan ulaşılabilirliği açısından irdelendiğinde; kuşkusuz çok fazla imkân sunmaktadır (Bauman ve Lyon 2013: 50). Küreselleşme, kapitalizm ve tüketim kültürüyle sarmalanan birey, sanal evrende deneyimlenen simgelerle düşünme, hareket etme, ilişki kurma biçimleri dolayısıyla sosyal ağlarla ilişkisini sürdürmektedir.

İnternet ve internete dayalı aktivitelerin, bireyin gündelik yaşamının ayrılmaz bir parçası haline geldiği açık bir gerçektir. İnternette bağımsız bir yaşamı düşünmek artık mümkün gözükmemektedir. Çünkü enformasyon toplumunda birey, gündelik yaşamına dair pratiklerinin neredeyse tamamını internet üzerinden gerçekleştirebilmektedir. Örneğin enformasyon teknolojileri sayesinde birey üniversite eğitimini internet üzerinden sürdürebilmekte ya da kişi evinden dışarı çıkmadan alışveriş yapabilmektedir. Bu durumu tasvir etmede daha birçok örnek verilebilir (Göker ve ark. 2010: 186). Teknolojideki bu ilerlemelerin baskıcı etkileri gündelik yaşamın her alanında kendini göstermektedir.

Tüm iletişim tarzları sanal evrende yeniden kurularak toplumsal pratiklere yansıtılmakta, bu sembolik aktarım artarak sosyal ağların kendi iç dinamiklerinin ve yapılanmasının gündelik hayat içerisinde ağırlığının artmasını beraberinde getirmektedir. Birey böylece kendini ifşa etme, sosyal ağlarda benliğini sunma, onaylatma ve biricikliğini kanıtlamaya çalışmaktadır (Uğurlu 2015: 238). Kişiler, dijital görsel materyalleri düzenleyen, eklemeleri yapan, beğenilmeyeni çıkartan ya da silikleştiren kısacası bedeni ve gündelik hayat pratikleri üzerinde kusursuzlaştırma yöntemleriyle, yeniden bir kimlik inşa edebilen sanal bir benlikle karşımıza çıkmaktadır.

Bireyler gündelik hayatlarında benlik sunumlarını gerçekleştirirken çeşitli performanslar sergilerler ve bu performanslar çeşitli alan ve bölgelerde sahnelenir. Dramaturjik yaklaşımıyla Erving Goffman'ın *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (*The Presentation of Self in Everyday Life*) adlı kitabında yer alan ilkeler bu çalışmanın temel kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Dramaturji teorisi (Coser 2012:495) gündelik hayatın bir kurmacadan ibaret olduğunu ve gerçekleştirilen her eylemin, bir sahne içerisinde hayat bulduğunu ifade etmektedir. Toplumsal paylaşım ağlarının kullanımının artmasıyla bir görünürlükler alanı haline gelen Facebook'da gündelik yaşam temsilleri ve kimlik oluşturma süreçleri üzerinden incelenebilir hale gelmiştir. Bu noktada araştırmada, bir görünürlükler alanı olarak Facebook'da engellilerin (1) benlik sunumunun nasıl olduğu sorusu sorulmuştur.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde normalliğin inşası ve sakat bedene odaklanılmıştır. Böylece ideal olarak çizilen bedene ulaşmak için, belirli idealler ve normlar dışında kalan sakat bedene sahip olan bireylerin, kusursuz-

laştırma yapabileceği ve bu durumun yeti yitimleri olan engelli bireylerde daha fazla olabileceği üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Goffman'ın performans kuramı ve gündelik hayat kavramları açıklanarak sonraki bölümde bir görünür-lükler alanı ve sahne olarak ele aldığımız Facebook'la ve gündelik hayatla ilişkisi kurulmuştur. Son bölümde ise alan araştırmasının bulgularına yer verilmiştir.

1. NORMALLİĞİN İNŞASI ve SAKAT BEDEN

İnsan bedeni yüzyıllar boyunca belirli ideolojiler doğrultusunda şekillendirilme-ye çalışılmış, çünkü ideolojinin varlığını sürdürme aracı bedenın kendisi olmuştur. Beden tarihsel sürece bakıldığında siyasal iktidar, ideolojiler, gruplar ve din-lerin söz sahibi olduğu bir alan olmuştur.

Önceleri bedenin dinin (kilisenin) denetimi altına girdiği, daha sonra kapitalizm ve siyasal kurumların modeline dönüştüğü gözlemlenir. Beden üzerindeki dini otoritenin kaybolması, beden üzerinde daha farklı otoritelerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

Bedenin denetimi ve normalleştirilmesi "yaşam üzerinde yürütülen iktidar"ın faşist biçimini yansıtır. Bu anlamda, Foucault'nun ve Eco'nun normalleşme ve disiplin toplumu hakkındaki çözümlenmeleri, faşizmin çağdaş toplumdaki ege-menliğin anlaşılmasına ışık tutar. Onların düşüncesinden yola çıkarak, faşizm, siyasal bir ideolojinin devlet kurumlarını ele geçirmesinden çok, bedenin ve ben-liğin, eylemin ve düşüncenin denetime girmesi olarak kavranabilir.

Foucault'ya (1992) göre iktidar egemenliğini başlıca iki biçimde sürdürür: Birin-cisi, bedenin disiplinleştirilmesini sağlayan, bedeni bir makine olarak devreye sokan "insan bedeninin bir anatomi politikası", ikincisi ise üreme, doğurganlık ve ölüm oranı, yaşam beklentisi, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve bunların değişimine yol açabilen bütün koşulların yönetimini hedefleyen, yani "nüfusun bir biyo-politikası" dir.

Beden politikaları sonucu modern dünya bir normlar dünyası haline gelmekte-dir. Foucault'ya göre Antik Çağ'ın ahlak felsefesinde "normalleştirme" diye bir şey yoktur. Ancak modern zamanda hepimiz normal bireyler olmaya çalışıyoruz. Böylece normallığın kodlarının sürdürülmesine katkıda bulunmaktayız.

Bourdieu'nün beden üzerindeki görüşleri de son derece önemlidir. Bourdieu, beden üzerinden kurulan siyasal ve sınıfsal söylemlerin izini sürerken, sınıfsal beğeni yargılarının tümüyle bedende maddileştikten söz etmektedir. Buna göre, "beğeni, bazıları için benzerlik sembolüken, diğerleri için bedenlerinde taşıdıkları damgayı (stigma) gösterir" (Işık 1998: 140). Bourdieu'nün işaret ettiği bir diğer şey, bedenin kişinin toplumsallaşma süreci içindeki yerini ve konumu-nu belirlediğidir. Buna göre, "kişinin sosyal değeri, kendi dil ürünü ve beden

değeriyle birleşerek oluşur” (Bourdieu 2001: 64). Bu yüzden, etkili bir dille konuşan, ancak belirgin bir bedensel kusuru ya da çarpıklığı bulunan kişiler genellikle bizi şaşırtırken; düzgün ve dikkat çekici bir fiziği olan, ancak konuşma becerisi zayıf kişiler hayal kırıklığına uğratırlar. Burada “bedenin sosyal konumu belirlemesi” hususu sakat beden söz konusu olduğunda oldukça öne çıkmaktadır.

Sakatlığın ve sakat bedenin sınıflandırılması modern dönemle birlikte ortaya atılan norm/normal kavramlarıyla ortaya çıkmıştır. ‘Normal’ sözcüğü kullanıma 1840’larda, istatistiğin nüfustaki ortalamayı ve bu ortalamadan sapmaları ölçmek için devreye sokulmasıyla girdi. Bu ilk istatistikçiler ya Tanrı’nın ya da doğanın kanunlarını keşfettiklerini düşünüyorlardı; böylece ortalama, hızla ahlaki ve iyi olanla denkleştirildi. Tıp bilimi patolojik sapkınlıklar arayışında norm kavramını bedenlere ve cinselliklere uygulamaya başladı (Davis 2011: 188).

Normallik kavramının doğuşundan önce normal kavramına tekabül eden bir şey yokmuş gibi görünüyor; bunun yerine hâkim paradigma, ideal sözcüğünün merkez konumda olduğu bir paradigma idi. Eğer merkezi kavram ideal ise, tüm insanlar bu standardın altındadır; öyleyse, varoluşları farklı kusurluluk derecelerine tekabül eder. Burada önemli olan nokta şu: İdeal sözcüğünün hâkim konumda olduğu bir kültürde fiziksel kusurlar mutlak değildir. Örneğin, kimsenin bedeni ideal beden değildir; öyleyse, kimsenin ideal bir bedene sahip olması zorunlu değildir.

19.yy'nin başlarında ise, Avrupa'da istatistiğin ve daha o zamanlardan 'normal eğrisi' diye adlandırılan, çan eğrisi kavramının geliştiğini görüyoruz. İstatistiğin gelişimiyle beraber normal kavramı da geliyor. Bu yeni paradigmada bedenlerin çoğunluğu eğrinin ana bölümünde yer alıyor. Orada yer almayanlar ise, aykırılar -anormaller- oluyor. Böylece, yeni bir buyruk oluşuyor: uyum göstermek, normallik etiketine uymak. Eski paradigmada olduğu üzere ideale nazaran kusurlu bir bedende kalmak yerine, geçtiğimiz 150 yılda insanlar normal olmaya çabalamaya, eğrinin ana bölümü altına toplaşmaya teşvik edildi (Davis 2011: 195).

Toplumda oluşan sağlam beden-sakat beden ayrışması zamanla derinleşerek sakat bedenler ötekileştirilmiştir. Bu sağlam beden fikri gittikçe dayatılan bir olgu olmuştur. Engelliliğe karşı tutumlardan tıbbi-bireysel modelde sakat bedenin tıbbi müdahalelerle normalleştirilmesine yönelik çalışmalar yapmıştır. Medya araçlarıyla da sürekli olarak desteklenen fiziksel bütünlük, güzel vücuda sahip olma, fiziksel görünüm, sağlıklı olma, atletik yetenek vb. gibi unsurların vurgulanması engelliliğe ve sakat bedene karşı olumsuz tutumun oluşmasına neden olmuştur (Aysoy 2004: 25). Ayrıca bu durum sağlam bedenin inşasını da pekiştirmektedir. Böylece sakat beden engelli birey tarafından saklanmaya çalışılabilir ve benlik sunumlarında kusursuzlaştırmaya tabi tutulmak istenebilir. Bu düşünce çalışmamızın sorunsalını da oluşturmaktadır.

2. DRAMATURJİK TEORİ ve GÜNDELİK HAYAT

Goffman'a ait olan dramaturjik teori; toplumsal yapıyı benlik, aktör, sahne, dekor gibi kavramlar dâhilinde açıklamaya çalışmaktadır ve gündelik hayatı sahnede benliklerini sergileyen bireylerden oluşan bir sistem olarak kabul etmektedir. Tiyatroyu model alan bir toplumsal yaşamı merkezde düşünerek, bireylerin aynen bir oyuncu gibi çeşitli türden izleyiciler önünde nasıl farklı roller planlayıp, oynadıklarını ve katılımcıların mevcut durumu tanımlarken ve sürdürürken nasıl iş birliğine gittiğini ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır.

Goffman teorisinde "benlik, yüz yüze etkileşim, aktör, performans, rutin, takım, ön bölge, arka bölge, düzenleme, oyuncunun kişisel ufku, görünüm ve biçim terimlerinden" (Kızılcılık 2002: 139) hareket ederek toplumu çözümlemeyi amaçlamıştır. Bu kavramlar dramaturji teorisinin kullandığı ve teorisinin çekirdeğini (hatta genelini) oluşturan terimlerdir.

Teorisinin kavramlarını açıklamak gerekirse aktörün, performansı sergileyen, diğer bir ifade ile rolü oynayan kişi olduğunu görürüz. Aktör performansı sürekli tekrar eder ve böylece rutini oynayan kişi olarak karşımıza çıkar. Ancak rutinler yalnız başına değil, takım halinde gerçekleşir. Eş deyişle takım, rutini sahnelemek için ortaklaşa eylemde bulunan insan grubudur" Takım, performansı sergileyecek olan bireyler grubu olduğuna göre doğal olarak takımı oluşturan bireyler arasında bir uyumun olması ve yine bu bireylerin birbirlerine güvenmesi gerekmektedir (Poloma 2011: 215).

Goffman (2004: 28, 33, 137) performans kavramını daha da genelleştirerek belli bir durumda belli bir katılımcının diğer katılımcılardan herhangi birini etkilemeye yönelik tüm etkinlikleri olarak tanımlar. Performans, kimi gerçeklerin vurgulanıp kimilerinin ise bastırılmasını içerir. Çoğu zaman öyle olgular vardır ki performans sırasında dikkat onlara çekilirse performansın yarattığı izlenim lekeleyebilir, performans aksayabilir veya işe yaramaz hale gelebilir. İzleyicinin dikkatini çeken bu olgular yıkıcı bilginin ortaya çıkmasına neden olabilir. Dolayısıyla pek çok performans için temel sorunlardan biri bilgi denetimi sorunudur. Seyirci kendileri için tanımlanmakta olan durumla ilgili yıkıcı bilgiler ele geçirmemelidir. Yıkıcı bilgi kavramı bu çalışmanın önemseydiği ve anlatıların da kırılmasına neden olan bir kavramdır; çünkü özne hakkında edinilen yıkıcı bilgi, öznenin benliğinin değişip dönüşmesinde hatta yok edilmesinde önemli bir eşik görevi görmektedir. Burada engelli birey için yıkıcı bilgi sakat bedeninin ortaya çıkması olabilir.

Goffman'ın (2004) çalışmasında ilerlediğimizde karşımıza sahne önü (ön bölge) ve sahne arkası (arka bölge) kavramları çıkar. Sahne önü kavramı kısaca aktörlerin performanslarını belirli toplumsal rollere, eylem kalıpları olan rutinelere kısacası o yapıya ya da sisteme göre icra ettiği uzama karşılık gelir. Bu uzamda eyle-

yen, kendisinden beklenen davranışı sahneler ve tekrarlar. Sahne önleri eyleyin inşaa ettiği bir uzam değildir, buranın sınırları Goffman'ın (2004: 198) deyişiyile toplumsal metinlere göre daha önceden çizilmiştir. Bu noktada aktör, bu toplumsal metinlerle çatışmamak adına izlenim yönetimine başvurmakta ve verili değerlere göre rolünü oynamak zorunda kalmaktadır.

Birey, izleyicilerle olan etkileşimlerini, onlar tarafından beğenilme/olumlanma isteğini de ortaya koyarak ön bölgede gerçekleştirmektedir. Ön bölge, bireyin, sosyal çevreyi etkileme, ondan etkilenme alanıdır. Facebook için bunun arkadaşlarla paylaşılan taraflar ana sayfa, profil, duvar gibi yerler olmaktadır.

Sahne önü kavramından hareketle eyleyen konumundaki bireylerin birtakım gerçekleri saklama ya da gizleme edimleri içine girdikleri Goffman'ın çalışmasında göze çarpmaktadır. İşte bu noktada karşımıza sahne arkası (arka bölge) kavramı çıkar. Arka bölge ise, bireyin özeldir. Sadece bireyin girmesine izin verdiği kişiler bu alana dâhil olmaktadır. Goffman (2004: 210) sahne arkasını belli bir performans tarafından çizilen izlenimle çelişen bir görüntünün yer aldığı bölge olarak tanımlar. Yanılsamalar ve izlenimler burada inşaa edilir. Kısacası sahne arkası aktörün sahne önündeki performansında sakladığı, gizlediği ya da bastırıldığı çeşitli davranışların ya da birtakım gerçeklerin rahatça ortaya çıktığı ve özgürce salındığı bir uzamdır. Bu uzamda, sahne önünde icra edilen performansın dışında hatta bu performansla çelişen birtakım oyunlar oynanır. Aktör konumundaki eyleyen bu uzamda kendi olur, maskesini çıkararak rahatlar.

Bunun yanı sıra gündelik hayat sahnelenirken, bireyin en büyük yardımcısı dekorlardır. Dekorlar, performansın devam ettirilmesinde ve izleyicilerle etkileşim kurmada diğer bir ifade ile benlik oluşturmada en etkin unsurlardan birisidir.

“Gündelik hayat” her gün tekrar edilen, rutin olan, herkes tarafından paylaşılan ama çoğunlukla saradan olan ve bu nedenle konuşulmayacak kadar önemsiz olan şeyleri çağrıştıran bir kavramdır. Lefebvre'ye göre araştırılması gereken bir duruma işaret eder ve gündelik yaşam içinde olan küçük, önemsiz, ayrıntı olarak görülen 'şeylerin' incelenmesi gerekir (akt. Gardiner 2000: 74- 75).

Gündelik hayat, modernliğin bir ürünün olarak kabul edilir ve yaşanan hayatı tek hayatmış gibi öğretir, dayatır, benimsetir. Tüketim ideolojisinin dekorunda yer alan gündelik hayat, verili toplumsal değerlerin kabulüne dayanır. Toplumsal düzlemde odak kabul edilmiş değerlerin diğer toplumsal katmanlardaki insanlarca da paylaşılarak, öğrenilmesi, hatta haklılaştırılmasını öngören gündelik hayat, 24 saatin içindeki her eyleme açıktır; alışverişe çıkmak, yemek yemek, giyinmek gibi siyasetle ilişkisiz alanları da kapsar (Lefebvre 1998: 59).

Günümüzde yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte sosyal ağlar gündelik hayat akışının paylaşıldığı mecralar haline gelmiştir. Bu noktada engelli

bireylerin gündelik hayat akışlarını dramaturjik teori çerçevesinde sosyal medyada nasıl kurguladıklarını inceleyebiliriz.

3. FACEBOOK VE GÜNDELİK HAYATIN TEMSİLİ

İlk toplumsal paylaşım ağı 1997 yılında kurulan SixDegrees'dir. Toplumsal paylaşım ağlarında ikinci dalga ise 2001 yılında kurulan Ryze.com ile başlamıştır. 2002 yılında Ryze'nin tamamlayıcısı olarak Friendster kurulmuştur. 2003 yılından sonra oluşturulan ve en dikkat çekici olanları Facebook ve Myspace olmuştur. İnternet üzerindeki sosyal ağ siteleri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de son yıllarda giderek popüler hale gelmiştir. Şubat 2004'te Harvard Üniversitesi öğrencisi Mark Zuckerberg tarafından geliştirilen Facebook'un toplam kullanıcı sayısı bugün tüm dünyada 300 milyonu aşmıştır ve Türkiye'de 14 milyonun üzerinde kullanıcı sayısı ile ülke sıralamasında üçüncü sırada yer almaktadır (Binark ve ark. 2014: 27).

Facebook neredeyse dünyanın tamamında çok sayıda üye sayısına ulaşarak yaygınlaşmıştır. Facebook'un bu denli yaygınlaşması, sosyal paylaşım ağı olgusunun popülerleşmesine bağlı bir süreç olarak değerlendirilebilir. Ancak, diğer sosyal paylaşım ağlarına nazaran Facebook'un daha çok ilgi toplaması hiç şüphesiz Facebook'un kullanıcılarına sunduğu interaktif kullanım özelliği ve çeşitliliği ile de yakından ilgilidir.

Facebook diğer bütün sosyal ağlar gibi kullanıcılarını bir profil oluşturmaya teşvik etmektedir. Bu profil kişinin temel özelliklerini yansıttığı gibi görsel olarak resimlerle de desteklenmektedir. Burada amaç iletişime geçmeden önce kişi ile ilgili ön bilgi edinmektir. Ancak Facebook, bu tip bilgilerin herkes tarafından ulaşılmasını engellemeye yönelik kullanıcılarına çeşitli opsiyonlar da sağlamaktadır. Bunun nedeni istenmeyen kişiler tarafından bulunmamak ve bilgilerin bu kişilerce görülmemesini sağlamaktır. Facebook'ta kişilerin profillerinde şu bilgiler yer almaktadır: Cinsiyet, doğum tarihi, memleket, dini inanç, hobiler, sevdiği müzik ve filmler, iletişim bilgileri, eğitim ve iş bilgileri, üye olduğu gruplar ve sayfalar, arkadaşlar, paylaşılan fotoğraflar ve videolar. Bu bilgilerin tamamı kişinin bir anlamda bu sosyal ağ içerisinde kendini tanımladığı, konumlandığı ve sunduğu bir alana dönüşmektedir (Göker ve ark. 2010: 188).

Facebook'u kullanıcıları, gündelik pratiklerin bir parçası haline geldiği, kullanıcının ihtiyaç duyduğu her an bağlandığı ve boş zamanını geçirdiği, arkadaş çevresini genişletmekten ziyade var olan arkadaşlıkları sürdürmesini sağlayan bir araç olarak kullandığı, kullanıcının kendisiyle ilgili bilgileri kontrol ettiğini düşündüğü ve dolayısıyla sınırlarını kendisinin belirlediği bir kamusal alanın yaşandığı ve paylaşımından ziyade arkadaşları gözetlemenin ön plana çıktığı bir platform olarak tanımlanmıştır (Şener 2014: 3).

Bireyin gündelik yaşamında önemli ölçüde yer edinen Facebook ile bireyler, kendini ifşa etme marifetiyle sosyal ağlarda kendini sunma, onaylatma ve biricikliğini kanıtlayarak dolayısıyla davranış kalıpları geliştirmektedir. Facebook üzerinden etkileşime giren bireyler arası ilişkiler yeniden kurularak toplumsal pratiklere yansıtılmakta, bu sembolik aktarım artarak sosyal ağların kendi iç dinamiklerinin ve yapılanmasının gündelik hayat içerisinde egemenlik kurmasını beraberinde getirmektedir.

Ritzer'in (2013b: 234) belirttiği gibi Goffman, insanların birbirleriyle etkileşime girdiklerinde başkaları tarafından kabul edilecek olan belirli bir benlik sergilemek istediklerini varsayar. Bunun yanı sıra eyleyenler söz konusu benliği sergilediklerinde bile izleyici olanların kendi performanslarını bozabileceğinin farkındadır. Bu nedenle eyleyenler, izleyiciler üzerinde denetim kurma gereksinimi duyarlar. Goffman'ın izlenim yönetimi olarak tanımladığı bu durum eyleyenlerin karşılaşması muhtemel belirli sorunlar karşısında belirli izlenimler sürdürmek için kullandıkları teknikleri ve bu sorunlarla baş etmek için kullandıkları yöntemleri kapsar. Sosyal medya ise içerik kontrol etmenin gündelik hayattan daha kolay olan yapısı ile izlenim yaratma/oluşturmada geniş imkanlar sunan bir yerdir.

Goffman, özellikle aktörlerin, gündelik hayat içerisinde sosyal çevreyle olan ilişkilerini düzenleme, onlar üzerinde iyi izlenimler bırakmaya çalışma konusuna vurgu yapmaktadır (akt. Wallace ve Wolf 2012: 321). Diğer bir ifade ile aktör için önemli olan, sosyal çevre üzerinde olumlu bir izlenim bırakabilmek ve aktörün performansını tehlikeye sokabilecek olumsuzlukları önlemektir. Facebook'ta paylaştığımız fotoğrafların genelde güzel çıktığımız veya üzerinde çeşitli filtrelerle oynama yaptığımız fotoğraflar olması buna örnek olarak gösterilebilir.

Goffman "kadın ve erkek oyuncuların sahne üzerindeki oyunla ilgili durumlarını alarak, bu etkileyici gösteriyi gerçek dünyada rollerini oynamakta olan alalade kadın ve erkeklerin günlük hayatlarına" (Wallace ve Wolf 2012: 319) uygulamış ve bu uygulamanın sonucu olarak da gündelik hayatın sahne üzerinde gerçekleştirilen bir sunum olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmamızda gündelik hayatın performanslarının sergilendiği bu sahnelerin bir boyutu olarak sosyal medyaya odaklanmaktayız.

4. SOSYAL MEDYADA ENGELLİLERİN BENLİK SUNUMU

Alan araştırması olarak gerçekleştirilen bu bölümde, engelli bireylerin sosyal medya üzerinden oluşturdukları yeni kimliklerde, benliklerini nasıl kurguladıkları ve bu kurgulamayı yaparken modern zamanda "kusursuz ve sağlam bedene olan vurgu"nun baskısı altında kalarak kusursuzlaştırma yapıp yapmadıkları incelenmiştir.

4.1. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmada kullanılan verilerin toplanmasında, etnoğrafik alan araştırması yöntemi benimsenmiştir. Machin'e (2002) göre etnografi, gözlemlenen birey ya da grupların gözünden onların dünyasını anlama, anlamlandırma faaliyetidir. Farklı bir ifadeyle etnografi belli bir kültür ya da kişileri anlamamıza yardım ettiği için önemlidir.

Etnoğrafik alan araştırması yönteminin seçilmesindeki temel neden, araştırılan ortama dahil olmadan yapılacak genellemelerin veya üretilecek sözün yeterli olmayacağı kaygısıdır. Özellikle üyelik gerektiren çevrim içi iletişim ortamlarındaki toplumsal paylaşım ağları da bunlardan bir tanesidir. Ayrıca Facebook örneğinde ortam katılımcılarının büyük bir çoğunluğu profil bilgilerini "sadece arkadaşlara" gösterdiğinden, araştırmacının söz konusu ortama üye olması da bir tür zorunluluktur. Bu amaçla engelli bireylerin bir sosyal medya olarak Facebook'taki benlik sunumlarını incelemek adına farklı engellere sahip olan bireylerle Facebook üzerinden arkadaşlık kurulmak suretiyle 12'si kadın 34'ü erkek olmak üzere toplam 46 kişinin Facebook profilleri ve paylaşımları incelenerek 01.05.2015-01.06.2015 tarihleri arasında bir ayı kapsayacak şekilde bir gözlem formu doldurulmuştur.

Örneklemin seçilmesinde farklı engel gruplarını temsil edecek kişilerin olmasına dikkat edilmiştir. Ancak yapılan ön araştırmalarda, zihinsel engelli bireylerin birçoğunun sosyal medya kullanımının kısıtlı olması nedeniyle yeterince kişiye ulaşmakta güçlük çekilmiştir. Görme engelli bireylerin kendileri için gerçekleştirilen programlara sayesinde sosyal medyada rahat etkileşim kurdukları görülmüştür. Ayrıca görme engelli grupların aktifliği, Facebook'u farklı amaçlarla kullanma düzeyleri ve örgütlülük durumunun yüksekliği nedeniyle, gözlem içerisinde dikkatin yoğunlaştığı grup olmalarına sebep olmuştur. İşitme engelli bireylerin az temsil edilmesinin nedeni ise beden üzerinden yorum yapmaya açık olmamalarından kaynaklanmaktadır. Birçok fotoğrafta işitme engelli bireylerin, engellerinin belirgin olmayışı kusursuzlaştırma davranışlarını ölçmeyi zorlaştırdığı için örnekleme temsil sayıları düşük tutulmuştur. Oluşturulan gözlem grubunun engel türüne göre dağılımına baktığımızda %56,52 görme engelli, %26,9 bedensel engelli, %10,87 zihinsel engelli ve %6,52 işitme engelli bireylerden oluştuğunu görmekteyiz. Yaşları 20 ile 60 arasında değişen grubun eğitim durumları %45,65 lisans, %32,61 lise, %10,87 ön lisans, %4,35 ortaokul, %2,14 ilkokul ve aynı oranda yüksek lisans ve doktora'dır.

Oluşturulan gözlem formunda, Facebook üzerinden engelli bireylerin profillerinde hangi bilgileri paylaştıkları, Facebook'u kullanım amaçları ve kullanım sıklıkları, ne tür görsel öğeler paylaştıkları, engellilerle ilgili paylaşım düzeylerinin ne olduğu, paylaşımlarda engellerini saklama durumları, engellilerle ilgili

durum güncellemesi veya engellilerle ilgili paylaşımlara yorum yapıp yapmadıkları gibi konular gözlemlenmiştir.

Araştırmacı, seçilen ortamın bir parçası olup katılımcı gözlem yapabilmek için, Facebook'a üye olup, seçilen kullanıcıları arkadaş listesine almıştır. Arkadaş olunan bireylerle engelli bireylerin Facebook kullanımları üzerine sorular sorarak, serbest akışlı sohbet edilerek ve paylaşımlara yorum yapılarak katılımcı gözlem tekniği de uygulanmıştır. Ancak katılımcı gözlem yönteminin dezavantajı araştırmacının kimliğinin ve araştırma konusunun bilinmesi nedeniyle karşı tarafın yorumlarındaki objektifliği etkilemektedir. Bu durum da nesnel veri toplamayı zorlaştırmaktadır. Paylaşım içeriklerini daha iyi analiz etmek için ise 4 görme engelli, 2 zihinsel engelli, 2 bedensel engelli ve 2 işitme engelli olmak üzere toplam 10 engelli bireyle kendilerinden izin alınarak yarı yapılandırılmış sorularla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme ve gözlem esnasında etik ilkelere dikkat edilmiştir. Herhangi bir rahatsızlık vermemek adına gözlemlenen kişilerin bilgileri anonim tutulup duvarlara yazılan yazılar birebir alıntılanarak; tırnak içinde, erişim tarihleri belirtilerek kullanılmıştır.

4.2. Facebook'ta Engelli Kimliği ve Engelli Benliği

Goffman'ın çalışmalarında benlik kavramı oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Goffman'a baktığımız zaman onun benlik kavramının özellikle kendi geliştirmiş olduğu dramaturjik teori ile birlikte şekillendiğini görürüz. Goffman'a göre benliğin asıl sahibi aktif bir halde olan aktör değil de aktör ile seyirci arasındaki etkileşimin sonucunda ortaya çıkan bir unsurdur (Goffman 2004: 120).

Kimlik ise, "bireyin kendisi hakkında sunduğu biyografinin kırılğan doğasıyla bağlantılıdır. Bir kişinin kimliği, öznel bir anlatıyı sürdürme kapasitesinde bulunabilir. Kişinin gündelik hayatından diğerleriyle düzenli ilişkiler sürdürmesi gerekliyse, biyografisi tamamen kurmaca olamaz. Bu biyografinin sürekli olarak dış dünyada ortaya çıkan olaylarla bütünleştirilmesi ve bunların benlik hakkındaki süregelen hikâyeye dahil edilmesi gereklidir" (Giddens 2010: 77). Üzerinde durulması gereken en önemli nokta kimliğin bireyin dışındakilerce anlamlı hale getirilmesidir. Benlik birey tarafından oluşturulur, topluma sunulur, dolaşıma sokulur, bunun sonucunda toplum bireye bir kimlikle anlam atfeder.

Engellilerin kimliği söz konusu olduğunda ise kimlik oluşumunun biraz sorunlu görünmektedir. Birçok engelli birey yeti yitimleri olmasına rağmen, kendilerini bunlar üzerinden tanımlamayan bireyler olarak kabul görmeyi tercih ettiklerinden, kendisini engelli olarak nitelendirmeye ya da engellilik siyasetinin parçası olmaya yanaşmamaktadır.

Engellilik deneyimlerinin farklı olması da bir kimlik oluşumunu etkilemektedir. Örneğin fiziksel, görme ve işitme engelliler kendilerini çeşitli yeti yitimleri olan

ancak bunun dışında “normal” olduklarını düşünme eğilimindedir. Hatta çoğu birey engelli kimliğinin kendilerine dayatılan bir şey olduğunu düşünmektedir. Tüm sakat kişilerin sahiplendiği pozitif bir “sakatlık kimliği” fikrini şüpheli hale getirecek olan bu durumlara ilaveten bazı bireyler sakatlık “etiketini” kabul etmeye de tamamen isteksizdirler (Beckett 2011: 422).

Çoğunluk kültürünün engelli insanlara atfettiği kimlik, kusurlu bir beden, zihin, duyu, normal-olmayan görünüşün, ya da genç-orta yaş arası fit erkek idealinden sapan herhangi bir bedenin kimliğidir. Engelliler ezilmelerin ve farklılıkların bedenlerinin durumunun doğal sonucu olduğunu öne süren engelsizlik diline hapsolmüştü.

Morris (1991: 21-31)'in belirttiği gibi engelli bireyler kültürel olarak kendilerine empoze edilen negatif sosyal kimlikleri içselleştirmektedirler, bu durum engelli bireylerin kendilerine güvenlerini ve öz saygılarını negatif yönde etkilemekte (Polat 2011: 9) ya da engellerini inkâr etmelerine/saklamalarına neden olmaktadır (Tregaskis 2002: 462).

Engelli bireylerin gündelik hayatta arkadaş edinerek sosyal çevrelerini geliştirmeleri zor olurken, Facebook'ta engelli bireylerin arkadaş sayısının beklenenden daha fazla olduğu görülmektedir. Gözlemlenen bireylerin % 36,96'sı 500'den fazla sayıda arkadaşına sahiptir. Dolayısıyla performanslarını sergileyecekleri izleyicilerin sayısı yüksektir. Çok sayıda kişi tarafından görünürlükleri olan bu bireylerin paylaşımlarında daha seçici olmaları beklenmektedir.

Kullanıcıların Facebook profilinde paylaştıkları bilgiler, aynı zamanda onların kimliklerine dair ipuçları vermektedir ve kullanıcılar bunun bilincindedir. Kullanıcıların Facebook'ta kendileriyle ilgili ne tür bilgi ve ne kadar bilgi paylaştıkları da özel alanlarının sınırlarını çizmektedir. Kullanıcıların profillerinde hangi bilgilerini paylaştıkları incelendiğinde %80,4'ü cinsiyet bilgisini, %73,81'i eğitim bilgilerini, %76,09'u memleket bilgilerini, %65,22'si iş bilgilerini, %56,52'si ilişki durumunu paylaştıkları görülmektedir.

Benliği sunma davranışının özünde, kendini belli bir niteliğe sahipmiş gibi temsil etmenin, istenilen niteliğe gerçekten sahip olmak kadar önem taşımaktadır. Kişinin kendini ifade etme derecesi dolayısıyla da izlenim bırakma kabiliyeti, özü birbirinden çok farklı iki tür işaretleme faaliyeti içerir: Verdiği izlenim ve yaydığı izlenim. İlki sözlü simgeleri ya da onların yerine geçen şeyleri içerir; kişi bunları yalnızca kendisinin ve başkalarının bu simgelere yükledikleri anlamları iletmek için kullanır. İkincisi ise gözlemcilerin fail hakkında bulgu sağlayabileceği beklentisiyle değerlendirilen çok çeşitli eylemleri içerir” (Goffman 2004: 16). Goffman'ın gözünde insanlar farklı kişilik özelliklerine sahiptirler ve farklı durumlarda farklı insanlara kişiliklerinin farklı taraflarını sergileyebilirler. Bu bağlamda insanlar belirli ortamlarda ötekiler üzerinde bilinçli olarak belirli izlenim-

ler inşa etmeye çalışırlar. Aktörler sonuç olarak diğerlerinin önemli bulacaklarını umdukları nitelikleri sergileyerek içinde bulunduğu durumu kontrol altına almaya çalışırlar. Sosyal medyada aktör olarak engelli bireylerin paylaşımlarıyla sundukları izlenimleri kontrol altında tuttuklarını söyleyebiliriz.

Ritzer'in (2013b: 234) belirttiği gibi Goffman, insanların birbirleriyle etkileşime girdiklerinde başkaları tarafından kabul edilecek olan belirli bir benlik sergilemek istediklerini varsayar. Bunun yanı sıra eyleyenler söz konusu benliği sergilediklerinde bile izleyici olanların kendi performanslarını bozabileceğinin farkındadır. Bu nedenle eyleyenler, izleyiciler üzerinde denetim kurma gereksinimi duyarlar. Sosyal medya ise içerik kontrol etmenin gündelik hayattan daha kolay olan yapısı ile izlenim yaratma/oluşturmada imkanlar sunan bir yerdir.

Kullanıcıların %60,87'sinin profilleri herkese açıktır. Kullanıcılar profillerini saklayarak sadece tanıdıklarıyla paylaşmak yerine herkese açarak Facebook'ta yeniden inşa ettiği kimliğini çok sayıda insanla paylaşmaktadır. %13,04'ü profilini arkadaşlarının arkadaşlarına açmakta, %26,09'u ise paylaşımlarını sadece arkadaşlarına açmaktadır. Goffman (2004:210) performans kuramında yaptığı arka bölge, ön bölge ayırımında ön bölgeyi, oyuncuların asıl performansın sergilendiği alan olarak tanımlar ve bu alan kontrol altında tutulur. Performansı etkileyecek kimsenin alana dahil olunması istenmez. Facebook'u herkese açık olarak kullanmak performansın ve görünürlüğün çok sayıda diğer insanla paylaşımı demektir. Dolayısıyla paylaşımlar üzerindeki kontrol daha düşük olacaktır. Ancak kullanıcıların çoğu profillerini herkese açarak bunun performansları üzerinde bir tehdit olarak düşünmediklerini gösterir.

Facebook'ta inşa edilen kimlikleri gözlemlediğimizde ilk örneğimiz 40 yaşında, bedensel engelli, kadın kullanıcı işini "çalışsa yapar ama çalışmıyor" şeklinde ifade etmiştir. Hesabını asıl ismiyle kullanmasına rağmen kendini "çilekeş" olarak isimlendirmiş ve paylaşımlarında "Çilekeşten herkese günaydın." "Yüreğimin güzelliklerini göremeyenlere altyazı geçemem, sen bilirsin der geçerim. Çilekeş." "Ben hiç mutlu olmaya çalışmıyorum, denk gelirse mutlu oluyorum, gelmezse canı saolsun. Çilekeş" "Yıkılmak yok daha hatırlanacak anılar açılacak rakılar, yakılacak sigaralar sövülecek insanlar, yaşanacak yıllar var." gibi kendi görselleri ile desteklenmiş sözlü paylaşımlarda bulunmuştur. Arkadaşları da yorumlar yaparken aynı ifadelerle onu desteklemiştir. Tüm resimlerinde gülmesine rağmen kendini ifade ederken daha "acı çeker" izlenimi yaratmıştır.

İkinci örneğimiz ise 40 yaşında görme engelli, erkek kullanıcı üniversitede çalışmaktadır. Eğitim bilgileri olarak lisans Bilkent Üniversitesi uluslararası ilişkiler, Yüksek lisans Kaliforniya Üniversitesi siyaset bilimi ve şu anda uzaktan eğitimde doktorasını yapmakta olduğunu paylaşmıştır. Paylaşımlarında "Seviyorum seni ekmeği tuza banıp yer gibi. Geceleyin ateşler içinde uyanarak, ağzımı dayayıp musluğa su içer gibi... Nazım Hikmet" "Even by means of science, we cannot

control everything; let them be scattered; her şeyi kontrol edemeyiz; bırakınız dağınık kalsin.” şeklinde ifadeler kullanarak edebiyata dair beğenilerini ve hayata bakış açısını daha pozitif ifadelerle aktarmıştır.

Her iki örneğin kimliklerinin Facebook’ta yeniden kurulan hallerini karşılaştırdığımızda aynı yaşlardaki iki kullanıcının sosyal ve kültürel sermayesindeki farklılıkların kullanıcıların oluşturduğu profillerdeki benlik sunumlarında etkili olduğuna örnek olarak gösterilebilir.

Gündelik hayatta sosyal hayatın içerisine yeterince katılmayan engelli bireyler sosyal paylaşım sitelerinde sıklıkla faaliyet göstermektedir. Kullanıcıların %10,87’si günde birkaç kez, %47,83’ü haftada birkaç kez paylaşım yapmaktadır. Paylaşımlarda kullanıcıların %45,65 engellilerle ilgili durum güncellemesi yaparken, %43,48’i bazen engellilerle ilgili paylaşımlarda bulunmakta %10,87’si ise engellilerle ilgili paylaşımında bulunmamaktadır. Engelli bireyler gündelik hayatında deneyimledikleri bu durumu Facebook’taki paylaşımlarında da sürdürmektedir. Yeti yitimlerindeki farklılıklara göre engellilere yönelik paylaşımların yoğunluğu değişmektedir. Ayrıca bu durum bireyin kendini ne derece engeli üzerinden tanımlamasıyla ilgilidir. Katılımcılara Facebook’taki paylaşımlarında engelini saklayıp saklamadığı sorulduğunda katılımcıların cevabı şu şekildedir:

Bedensel engelli, 23 yaşındaki üniversite öğrencisi, erkek Katılımcı 5’in fadesi:

“Engelimi saklamıyorum. Bence engelimizle ne kadar barışık olduğumuzu göstermemiz gerekir. Aynı platformda beraber hareket edebilmek, onlar kadar varlığımızı gösterebilmek bence önemli.”

İşitme engelli, 21 yaşındaki üniversite öğrencisi, kadın Katılımcı 9’un ifadesi:

“Bence engellerimizi saklamamalıyız. Ne gerçek hayatta ne de Facebook’ta. Facebook’ta saklamak kolay özellikle benim için. Çünkü görünürde bir engelim yok ama engelini saklamak kendine güvensizlik demek. Kendinle barışık olmamak. Bu insanları kandırmaktan çok daha fazla bir problemdir.”

Görme engelli, 26 yaşındaki üniversite çalışanı ve öğrencisi erkek Katılımcı 8’in ifadesi:

“ Ben engelimi saklamıyorum. Kendimle barışığım. Aslında ben bu olaya manevi açıdan yaklaşıyorum. Eksiklik olarak görmüyorum. Bu doğuştan gelen farklı ve özel bir durum. Bana külfet değil. Allah beni böyle yaratmış. Fotoğraflarda gözlerimi saklamadığım için bazen kötü bir görüntü oluşabiliyor. Hatta birisi beni gözlerim kanlandığında itici görüdüğüm konusunda uyardı. Ama ben buyum. İstemeyen bakmaz fotoğraflarıma.”

Yukarıdaki katılımcı görüşleri kullanıcıların gündelik hayattaki benlik sunumlarını Facebook’ta da sürdürdüklerini gösterir. Bu ifadeler bireyin engelliliğe olan yaklaşımı ve kendini engelli kimliğiyle kabul edip etmediğine göre benlik sunumlarının değiştiğini göstermektedir. Goffman’ın teorisindeki vitrin kavramı burada devreye girmektedir. Birey kendisine vitrin olarak engelli bir görünüş ve

hayat tarzı da çizebilir ya da tamamen engelsiz bir vitrini kullanmak isteyebilir bu durum kullanıcının, görsel öğelerine, paylaşım bilgileri ve içeriğine yansımaktadır.

Engellilerle ilgili yapılan durum güncellemelerini incelediğimizde şu örnekler yer vermek engelli kullanıcıların yaptığı paylaşımların içeriğini anlamak adına faydalı olabilir:

"15.05.2015 günü yapılacak olan biz size engel olmayalım adlı etkinliğimize engelli ve engelsiz tüm arkadaşlarımız katılabilir." (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2015).

"İşitme engelli bir kardeşimizin bozulan işitme cihazını değiştirmek üzere yardım topluyoruz. Yardım etmek isteyen arkadaşlarım bana özelden ulaşabilirsiniz." (Erişim tarihi: 05 Mayıs 2015).

"Down Sendromu hastalık değil genetik bir farklılıktır." (Erişim tarihi: 23 Mayıs 2015).

"Engelli park yerlerine park eden düşüncesiz insanlar için cezalar artsın. Tekerlekli sandalyemle kalakaldım bugün. Sokağa çıkmak benim de hakkım." (Erişim tarihi: 01 Haziran 2015).

Yukarıdaki örnekler bakıldığında yapılan paylaşımların içeriğinin etkinliklere davet, dayanışma ve yardımlaşma, farkındalık yaratma, hak arama, sesini duurmaya çalışma ve bilgilendirme olduğu görülmektedir.

Zihinsel engelli, 25 yaşında lise mezunu ve bir perküsyon grubunda çalan, erkek, Katılımcı 4'ün paylaşımlarının içeriğini kendi müzik gruplarının gösterileri, engellilerle yaptıkları etkinliklerin fotoğrafları, etkinlik duyuruları, üyesi olduğu derneğin çalışmaları oluşturmaktadır. Görsel öğelerde kendi fotoğraflarını olduğu gibi koymuştur. Sadece kendisini değil engelli diğer arkadaşlarına da aynı şekilde yer vermiştir.

Kullanıcıların %65'i engellilerle ilgili paylaşımlara bazen yorum yaparken, %39,13'ü sık yorum yapmakta, %15,22'si ise hiç yorum yapmamaktadır. Bedensel engelli bir fabrikada işçi olarak çalışan evli ve 3 çocuk babası Katılımcı 10 kendisiyle yapılan görüşmede konu hakkındaki düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir:

"Engellilerle ilgili paylaşımlara sık sık yorum yaparım. Bizi bizden daha iyi kimsenin anlayacağını düşünmüyorum o yüzden kendimizi ifade etmemiz önemli. Ayrıca haklarımızı savunmalıyız ve bizim düşüncelerimize önem vermelerini sağlamalıyız. Belden aşağım tutmuyor olabilir ama kafam hala yerinde." (Bedensel engelli, 47, ön lisans mezunu).

İncelediğimiz örneklerde engelli bireylerin Facebook üzerinden yeniden kurguladıkları benliklerinde kendilerini saklamadıkları düşünceleriyle ortamlarda var oldukları, benliklerinin bir parçası olan engelli olma durumuna dair paylaşımlarda bulunmaktan çekinmedikleri görülmüştür.

4.3. Facebook'ta Engelli Bireylerin Kusursuzlaştırma Davranışları

Kusursuzluk, eksikliğin ya da noksanlığın olmaması durumudur. Sosyal ağlar içerisinde konumlanan birey gerek fiziksel gerek psikolojik hoşnutsuzluklarını gizleyerek, kapatarak, değiştirerek, kendi hikâyesini cilalayarak diğerlerine sunmaktadır. Bu süreçteyse sosyal ağlar “kusursuzlaştırma” aracı olarak işlevselleşmektedir.

Kusursuzluktan bahsedebilmek için şüphesiz bir idealin de varlığını kabul etmek gerekir. Önümüzde duran ideal bir güzellik, estetik, başarı... Elbette bu noktada şöyle bir soru sormak yerinde olacaktır. Kusursuzluğu ya da ideal olanı belirleyen ölçütler nelerdir? Kusursuz olma, bireyin salt kendi zihninde oluşturduğu ve algıladığı bir kaygı olmakla kalmayıp, toplumsal normlar ve değer yargıları ekseninde de düşünülmelidir. Başka bir ifadeyle, “Güzellik, niceliğinin belirlenmesi çok güç olan ebedi, değişmez bir unsurdan ve koşullara göre değişen, görelî bir unsurdan oluşur. Bu unsur da yaşanan çağ, o çağın modaları, ahlaki değerleri, duyguları ya da bunların hepsidir” (Baudelaire 2013: 199).

Geçmişte kendini giyimi, yediği içtiği şeyler, seyahat ettiği yerler, tükettiği markalar üzerinden tanımlamaya çalışan bireyler, günümüzde bunu aynı motivasyonla sosyal ağlar aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Kendini, varlığını daha fazla kişiye duyurmak, onlar tarafından alkışlanmak, beğenilmek, onaylanmak bireyler için önemli hale gelmekte, daha da ötesinde eksikliklerin, noksanlıkların olmadığı hayat hikâyeleri ve görseller sunulmaktadır (Uğurlu 2015: 233).

Goffman'a (2004) göre sahnedeki insanlar, kendilerini/rollerini/oyunlarını, izleyicilere beğendirme çabası içerisinde olduğu gibi, gündelik yaşamlarında kendilerini oynayan bireyler de kendilerini çeşitli izleyicilere sunma/beğendirme çabası içerisinde girmişlerdir. Sosyal çevre üzerinde iyi bir intiba bırakma düşüncesi/mücadelesi içerisinde, bireylerin davranış ve hareketleri, bu temel amaç etrafında şekillenmektedir. Bunu yapabilmek amacıyla da bireylerde kusursuz görünme arzusu ön plana çıkmakta; izleyicilerin (sosyal çevrenin) istemediği bazı olumsuz davranışlar sahne gerisine bırakılmakta ya da gerçekleştirilmemektedir.

Facebook profiline sahip engelli bireylerin çoğu hesaplarını aktif bir şekilde kullanmaktadır. Anket yapılan ve mülakat yapılan bireylerin çoğunluğunu görme engelliler oluşturmaktadır. Engellerine rağmen sosyal medyayı bu kadar aktif kullanmaları dikkat çekicidir. Konuyla ilgili olarak görme engelli, 27 yaşındaki müzik bölümü öğrencisi Adana'da yaşayan kadın Katılımcı 3, ekran okuyucu yöntemlerle diğer bireyler kadar kolay bir şekilde kendilerini sosyal medyada ifade edebildiklerini dile getirmiştir. Böylece Facebook'u aktif şekilde kullanabildiklerini ifade etmiştir.

Paylaşılan görsel öğelere bakıldığında, %89,13 ailesiyle birlikte oldukları, %86,95 özel günler ve etkinliklerin görselleri, %80,43 arkadaşlarıyla eğlendikleri öğeler, %69,56 yalnız oldukları fotoğraflar ve aynı oranda engellilerle ilgili görseller, %41,30 oranında yeni gittiği kentler ve ülkeler, %23,91 iş yerinden görseller, %21,73 oranında tatilden görseller ve en az olarak %13,04 oranında sevgilisi ya da eşiyle görüldüğü görselleri paylaştıkları gözlemlenmiştir.

Kendi fotoğraflarında engelini saklayıp saklamadıkları kontrol edildiğinde %84,78'inin engellerini saklamayarak kusursuzlaştırma yapmadan fotoğraflarını paylaştıklarını görülürken, %10,87'si tüm fotoğraflarda engelini saklamakta, %4,35'i ise tüm fotoğraflarda engelini saklamaktadır. Katılımcıların bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

"Fotoğraflarda engelimi saklıyorum çünkü sadece sol elimden sakatım onu kaldırdığımda tamamen normal oluyorum ve kendimi daha güzel hissediyorum. Bu yüzden fotoğraflarda ya elimi arkaya koyarım ya da sağ elimin altına alırım. Facebook'ta koymadan kırıyorum bazen de." (Bedensel engelli, 27, Yüksek lisans öğrencisi).

"Engelimi hiçbir zaman saklamam engelli basketbol takımındayım ve bununla gurur duyuyorum. Maçlarımdan bir sürü fotoğrafım var." (Bedensel engelli, 25, lise mezunu).

"Fotoğraflarda engelimi saklamıyorum ben. Belli olmuyor ki zaten işitme engelliyim fotoğrafa bakınca herkes gibiyim. O yüzden saklamaya gerek duymuyorum başka engelim olsa da saklamazdım herhâlde." (İşitme engelli, 22, lisans öğrencisi).

"Fazla görmüyorum ki! Gözlüksüz kötü mü çıkıyorum? O siyah gözlükleri takınca kendimi tam kör gibi hissediyorum. Hem benim gözlerim çok açık değil hatta ablam Çinlilere benziyorsun diye takılır." (Görme engelli, 30, memur).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere öncelikle fotoğrafta yapılacak olan kusursuzlaştırmalar engelin türü, derecesi, sakatlık gururu ve engelliliğin kabul derecesi gibi etkenlere bağlı olarak değişmektedir.

Kullanıcıların %63,04'ü engellilerle ilgili etkinliklere katılırken, %8,7'si bazen katılmakta, %28,26'sı hiç katılmamaktadır. Mülakat yapılan katılımcılardan birinin konuyla ilgili ifadesi şu şekildedir:

"Engellilerle ilgili etkinliklere katılmıyorum çünkü ben otistiğim ve kalabalıklardan hoşlanmıyorum ayrıca diğer engellilerle birada olmamı ailem istemiyor. O yüzden biz ailece etkinlikler yapıyoruz." (Zihinsel engelli, 20, lise mezunu).

Burada ailenin çocuklarını diğer engelli gruplarla bir araya getirmek istememesi, onu etkinliklerden uzak tutarak çocuklarının engelli olduğunu veya diğer engelliler kadar yardıma muhtaç olmadığı düşüncesidir.

Kullanıcıların engellerine yönelik gruplara üye olmalarına baktığımızda %76,09'unun üye olduğunu, %23,91'inin ise üye olmadığını görmekteyiz. Mula-

kat yapılan engelli bireylerden birinin engellilere yönelik gruplara üye olma konusundaki ifadeleri şöyledir:

“Engellilere yönelik dernek, kulüp ve gruplara üyeyim çünkü hem sorunlarımı paylaşabileceğim benim gibi insanlarla tanışıyorum hem de haklarımızı arayıp, etkinliklere katılmamızda bize yardımcı oluyorlar. Böylece kendimi yalnız hissetmiyorum. Kendime daha çok güveniyorum.” (İşitme engelli, 23, Üniversite öğrencisi).

“Görme engelliler için bir dernek ve platforma üyeyim. Hukuk öğrencisiyim sivil toplum kuruluşlarında aktif görev almak hoşuma gidiyor. Facebook kolay iletişim kurabileceğimiz bir yer. Engellileri istediğimiz kadar bilgilendirebiliyor ve istediğimiz kadar bilgi toplayabiliyoruz. Bu yüzden engellerimizi de saklamıyoruz ki aynı dili konuştuğumuzu, aynı şeyleri yaşadığımızı, yalnız olmadığımızı görelim ve daha güçlü olalım.” (Görme engelli, 26, Üniversite öğrencisi).

Goffman, yaklaşımında performans sergilerken takımlar kurduğumuzu ve birlikte hareket ettiğimizden bahseder. Dernek ve platformlara üyelik kendine takım kurmakla eşleştirilebilir. Bu üyelik sayesinde engelli bireyler ortak hareket edilebilir, açıkları kapatılabilir ve sergiledikleri performansları güçlendirilebilir. Nitekim derneklere üye sayısındaki oranı da bunu destekler niteliktedir.

SONUÇ YERİNE

Bu çalışmada bir görünürlükler alanı olan Facebook'ta engelli bireylerin benlik sunumlarının nasıl olduğu sorusu çerçevesinde engelli bireylerin Facebook'ta kimliklerini yeniden inşa ederken kusursuzlaştırma yapıp yapmadıkları incelenmiştir.

Çalışma dört bölüme ayrılarak ilk bölümde normallik ve sakat beden konusu incelenmiştir. Normalliğe, güzellik ve estetiğe yapılan vurgu modern zamanda artmaktadır ve bu durum sakat bedeni de etkilemektedir. Bu etki sonucunda engelli bireyin, gerçek hayatta düzeltme imkânı bulamadığı bedenini, sanal hayatta yeniden kurgularken kusursuzlaştırma yapma imkanlarını kullanabileceği vurgulanmıştır. İkinci bölümde çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan Goffman'ın performans kuramı ve gündelik hayatla ilgili kuramsal çerçeve çizilmiştir. Üçüncü bölümde, gündelik hayatın, engelli bireyin benlik sunumuyla ve oyuncuların performanslarını sergilemek üzere bir sahne olarak düşünebileceğimiz Facebook'la ilişkileri kurulmuştur. Son bölüm, alan araştırmasının verilerinin tartışılmasına ayrılmıştır. Anket verileri işlendikten sonra mülakatlarla desteklenen veriler ve gözlem raporu sonuçlarına göre engelli bireyin kusursuzlaştırma yapmasının çok fazla olmadığı, bu kusursuzlaştırmanın derecesinin engelli bireyin sahip olduğu engel türü, bu engelin derecesi, örgütlülük durumu, sosyal ve kültürel sermayesi gibi etkenlerle farklılaşma gösterdiği tespit edilmiştir.

Engelli bireylerin günlük yaşamdaki benlik sunumlarını Facebook'ta yeniden inşa ederken yaptığı kusursuzlaştırmadaki en önemli etkenin “sakat kimliği”ne

sahip olup olmamakla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Birey eğer kendini engelli biri olarak tanımlıyor ve bunu kabul ediyorsa kusursuzlaştırmanın derecesi daha az olurken, birey kendini engelli olarak tanımlamıyor ve yeti yitimi olan normal bir birey olarak düşünüyorsa yaptığı kusursuzlaştırmanın derecesi artmaktadır. Örneğin görme engelli birine göre sadece elinde bir sakatlığı olan birey daha fazla kusursuzlaştırma yapmaktadır. Diğer yandan yapılacak olan kusursuzlaştırmanın derecesinde engel türündeki farklılığın etkisi de göz ardı edilmemelidir. İşitme ve konuşma engelliler ve bazı zihinsel engelli gruplar fiziksel olarak engellerini saklamaları gerekmeceğinden kusursuzlaştırmanın derecesi de düşmektedir. Burada yine bireyin kendini engelli olarak tanımlayıp tanımlamaması görsel imajlarında engeli olmayan bu grubun paylaşım içeriklerinde engelliliğe yer verme durumu kusursuzlaştırmayı belirler. Mülakat yapılan çoğu birey için engelli kimliğine sahip çıkmak önemlidir. Sosyal medyada engeliyle başa çıkamayarak kendini farklı bir kimlikle kurgulayacak olan engelli bireyin gündelik hayatında da engelini daha büyük sorun haline getireceği fikri yaygındır. Bu nedenle engelli bireyler engelli kimliğine kabul ederek kendileriyle barışık olduğunu gösterme eğilimindedir.

Sonuç olarak engelli bireyin sosyal medyadaki benlik sunumlarında oluşturdukları kimlikler de ne kusursuzlaştırmaya ne de aşırılaştırmaya gitmedikleri, oldukları gibi kendilerini aktarmaya eğilimli oldukları tespit edilmiştir. Bunda gözlem grubunda engel türündeki dağılımın eşitsiz olmasının etkisi olabilir. Çalışma engel gruplarına daha dengeli bir dağılım düşünülerek ve değişkenler için bir kontrol grubu kurularak çalışmaya devam etmek faydalı olabilir.

SONNOTLAR

(1) Engelli ifadesini engelli olma durumunu kişiye atfederek değil, toplumsal altyapının kişinin engelini daha da büyüten onu toplumun dışına iten sınırlılığının farkında olarak ama yine de 'sakat' ifadesinin kişilerin kendi tanımlaması çerçevesinde dillendirilmesinin daha doğru olduğu fikriyle tercih edilmiştir.

KAYNAKÇA

Aysoy M (2004) Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası, Açık Kitaplar, İstanbul.

Baudelaire C (2013) Modern Hayatın Ressamı, Ali Berktaş (çev), İletişim Yayınları, İstanbul.

Bauman Z ve Lyon D (2013) Akışkan Gözetim, Elçin Yılmaz (çev), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Beckett A E (2011) Toplumsal Hareketleri Anlamak: Geç Modernlik Koşullarında Sakat Hareketini Kurumsallaştırmak, Bezmez D, Yardımcı S, ve Şentürk Y (eds), Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 299-323.

Binark M, Yıldırım A, Toprak A, Aygül E, Börekçi S ve Çomu T (2009) Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: Görülüyorum Öyleyse Varım, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

Bourdieu P (2000) Masculine Domination, Cambridge: Polity Press.

Coser L (2012) Sosyolojik Düşüncenin Ustaları:Tarihsel ve Toplumsal Bağlamlarında Fikirler, Himmet Hülür ve ark. (çev), De ki Basım, Ankara.

Davis J L (2011) Normalliğin İnşası: Çan Eğrisi, Roman ve On Dokuzuncu Yüzyılda Sakat Bedenin İcadı, Bezmez D, Yardımcı S, ve Şentürk Y (eds), Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 187-208.

Foucault M (1992) Cinselliğin Tarihi, Cilt,1. (Çev. Hülya Tufan) İstanbul: Afa Yayınları.

Gardiner M E (2000) Critiques of Everyday Life, Routledge,London&Newyork.

Giddens A (2010) Modernite ve Bireysel Kimlik, Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, Say Yayınları, İstanbul.

Goffman E (2004) Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu, Barış Cezar (çev) Metis Yayınları, İstanbul.

Göker G, Demir M ve Doğan A (2010) Ağ toplumunda Sosyalleşme ve Paylaşım: Facebook Üzerine Ampirik Bir Çalışma, New World Sciences Academy, 5(2), 183-206.

Işık E (1998) Beden ve Toplum Kuramı, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Kızılcılık S (2002) Sefaletin Sosyolojisi, Ankara: Anı Yayıncılık.

Lefebvre H (1998) Modern Dünyada Gündelik Hayat, I. Gürbüz (çev.), Metis Yayınları, İstanbul.

Machin D (2002) Ethnographic Research For Media Studies Hodder Education Publishers

Morris J (1991) A Feminist Perspective, A Pointon, C Davies (eds), Framed Interrogating Disability in the Media, BFE Publishing, London, 21-31.

Polat Ç S (2011) Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamaların Başka Dilde Aşk Filmi Üzerinden İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, HÜ, Sos. Bil. Ens., Ankara.

Poloma M (2011) Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Hayriye Erbaş (çev), Palme Yayıncılık, Ankara.

Ritzer G (2013) Modern Sosyoloji Kuramları, Çev: H. Hülür, Ankara: De ki Basım Yayım Ltd. Şti.

Şener G (2014) Kimlik paylaşımından gözetime:Türkiye’de Facebook kullanımına ilişkin bir saha çalışması, <http://www.academia.edu/2369265/>, erişim tarihi : 20.05.2016.

Tregaskıs C (2002) Social Model Theory: The Story So Far, *Disability and Society*, 17(4), 457-470.

Uğurlu Ö (2015) Kadının Benlik Sunumunun Güncel Bir Aracı Olarak Sosyal Ağlar Bir Tasarım Unsuru: Kusursuzlaştırma, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 231-248.

Wallece R A ve Wolf A (2004) Çağdaş Sosyoloji Kuramları (Klasik Geleneğin Geliştirilmesi), L Elburuz ve M R Ayas (çev), Punto Yayıncılık, İzmir.